

РЕГІОНАЛЬНІ ПОЛІТИЧНІ ЕЛІТИ В УКРАЇНІ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ

Марія Кармазіна*

ПОЛІТИЧНІ ПАРТІЇ УКРАЇНИ У ПРОЦЕСІ ВИБОРІВ ПРЕЗИДЕНТА УКРАЇНИ У 2019 Р.: КІЛЬКІСНО-ЯКІСНИЙ АНАЛІЗ УЧАСТІ

У статті проаналізовано особливості участі політичних партій у президентських виборах 2019 р., охарактеризовано основних претендентів на президентський пост, висвітлено результати як першого, так і другого туру виборів.

Ключові слова: політичні партії, президентські вибори, боротьба за владу.

Mariia Karmazina. Political parties of Ukraine in the run-up to Presidential elections in 2019: quantitative and qualitative analysis of participation. The article analyzes the peculiarities of political parties' participation in the 2019 presidential elections, outlines the main contenders for the presidency, outlines the results of both the first and second rounds of elections.

Key words: political parties, presidential elections, power struggles.

Під час виборів 2019 р. Президента України політичні партії, яких, за даними Мін'юсту України, на 1 січня 2019 р. в країні в установленому законом порядку було зареєстровано 352, здобули шанс стати суб'єктом висування кандидатів на президентський пост. Утім, 31 грудня 2018 р. – у день, коли стартувала дев'яносто одноденна виборча кампанія, дався взнаки небезінтересний факт: першими документи на реєстрацію кандидатом у Президенти

---

* Кармазіна Марія Степанівна – доктор політичних наук, професор, Заслужений діяч науки і техніки України, завідувачка відділом соціально-політичної історії ІІІЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України.

України до Центральної виборчої комісії (ЦВК) подали дві особи, які ідентифікували себе безпартійними. Однією з них виявився колишній, у 2014–2015 рр., міністр екології та природних ресурсів України юрист І. Шевченко, а іншою – «правозахисник та економіст» (як писали газети) В. Ратуш, який свого часу балотувався на посаду судді Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду України (див. про це публікацію *Today* [1]).

Таким чином, початок кампанії (як можна судити з даних, розміщених на сайті ЦВК [2]) висвітив першу категорію учасників президентських перегонів:

– вони не робили ставки на партію як механізм боротьби за владу;

– широкому українському виборчому загалу вони були маловідомими чи й зовсім невідомими безпартійними самовисуванцями.

Показовою стала швидка відмова ЦВК у реєстрації, насамперед, В. Ратушу: комісія встановила невідповідність поданих претендентом документів вимогам виборчого закону. Для можливості подальшого порівняння випадків відмови кандидатам з боку ЦВК у реєстрації зверну увагу на безпосередні ознаки констатованої «невідповідності законодавству» (в інтерпретації ЦВК) як її підстави: заява про самовисунення кандидатом на пост Президента не була засвідчена в установленому законом порядку; до заяви В. Ратуш не додав документ про внесення (у безготівковому порядку на спеціальний рахунок ЦВК) грошової застави в розмірі 2,5 мільйона гривень; зрештою, обсяги автобіографії претендента були перевищені [3].

Аналіз біографічних даних наступних бажаючих посісти пост Президента України засвідчив кілька непересічних моментів і, зокрема, те, що тимчасова єдність інтересів осіб, які після парламентських виборів 2014 р. увійшли до фракції ПАРТІЇ «БЛОК ПЕТРА ПОРОШЕНКА»* і тим самим заявили про свою

---

* Написання назв парламентських фракцій – згідно з даними, розміщеними на Офіційному веб-порталі Верховної Ради України, назв політичних партій (повних, як і скорочених) – згідно з реєстром Мін'юсту України.

підтримку Президенту П. Порошенку, на початку 2019 р. зазнала краху, оскільки про свої президентські амбіції заявив «позапартійний» член згаданої фракції С. Каплін.

Персона С. Капліна цікава не тільки тим, що він виявився першим із діючих на той момент народних депутатів із провладної фракції, який забажав президентства, але й іншим: він став першим безпартійним кандидатом, висунутим на пост Президента політичною силою за назвою ПОЛІТИЧНА ПАРТІЯ «СОЦІАЛ-ДЕМОКРАТИЧНА ПАРТІЯ» (СДП). Таким чином, С. Каплін став своєрідним уособленням другої категорії учасників перегонів – безпартійних, висунутих партіями.

Вибір «образу» для участі у перегонах, використання технології «дистанціювання від партії» – річ сама по собі неординарна. У випадку С. Капліна варто звернути увагу на метаморфози вищезгаданої СДП: партія постала у 2015 р. як Політична партія «ПАРТІЯ ПРОСТИХ ЛЮДЕЙ» на чолі з П. Фарило (помічником народного депутата С. Капліна у Верховній Раді України VII та VIII скликань). Згодом С. Каплін зробив її іменною, про що засвідчила зміна назви на Політична партія «ПАРТІЯ ПРОСТИХ ЛЮДЕЙ СЕРГІЯ КАПЛІНА». Утім, невдовзі партію було вчергове перейменовано, і вона стала «ідеологічною» – соціал-демократичного спрямування. Відбулася й зміна керівника, яким став О. Сугоняко, і саме ця партія висунула «безпартійного» С. Капліна кандидатом. Технологія «безпартійності» дає, щонайменше, широке поле для маніпулювання гаслами, ідеологіями й, відповідно, цінностями та орієнтирами (що, у свою чергу, унеможливорює «жорстка прив'язка» до конкретної партійної/політичної ідеології) для популізму.

Технологія «дистанціювання від партії» – традиційна для українських політиків. Приміром, нею неодноразово користувався інший з-поміж претендентів-2019 на пост Президента – Р. Безсмертний, який з початку 1990-х років до сьогодні змінив цілу низку політичних сил, пройшовши через членство в Українській Республіканській партії, Народно-демократичній партії, партії «Народний Союз – Наша Україна», Аграрній партії України, Політичній партії «ТРЕТЯ УКРАЇНЬСЬКА РЕСПУБ-

ЛКА» і, нарешті, наприкінці січня 2019 р. провів Установчі збори партії за назвою «РУХ +380» [4].

Першим зареєстрованим претендентом, який не лише декларував свою партійну належність, але й виявився безпосереднім керівником і, відповідно, висуванцем політичної партії (а отже, третьої категорії учасників перегонів), став В. Наливайченко: кандидатуру свого лідера на пост Президента висунула ПОЛІТИЧНА ПАРТІЯ «ГРОМАДСЬКО-ПОЛІТИЧНИЙ РУХ ВАЛЕНТИНА НАЛИВАЙЧЕНКА «СПРАВЕДЛИВІСТЬ». ПП «ГПР ВАЛЕНТИНА НАЛИВАЙЧЕНКА «СПРАВЕДЛИВІСТЬ» була і першою іменною політичною силою, що включилася у президентські перегони. Іменна партія-трансформер («партія-громадський рух»), «з ідеологією для кожного» («справедливість») – також прикметний момент сьогодення і своєрідна рамка для певного типу популізму.

Якщо проаналізуємо дані 94 [5] осіб, які до 3 лютого (останнього дня висунення кандидатів та подачі документів до ЦВК) виявили бажання взяти участь у президентських виборах, то з’ясуємо наступне.

Перше. У президентських перегонах 2019 р., порівняно з 6-ма попередніми (1991, 1994, 1999, 2004, 2010 і 2014 рр.) виборами Президента України, участь узяла рекордна кількість кандидатів (див. *таблицю 1*) – 44 чол.

Таблиця 1

Учасники семи президентських виборчих кампаній в Україні (1991–2019 рр.)*

	<i>Рік виборів/кількість кандидатів</i>						
	<i>1991</i>	<i>1994</i>	<i>1999</i>	<i>2004</i>	<i>2010</i>	<i>2014</i>	<i>2019</i>
<i>Всього зареєстровано кандидатів</i>	6	7	15	26	18	23	44
<i>Кількість кандидатів, які вибули з балотування</i>	---	---	2	2	---	2	5
<i>Кількість кандидатів, які взяли участь у балотуванні</i>	6	7	13	24	18	21	39

* Складено на основі даних, розміщених на Офіційному веб-сервері Центральної виборчої комісії. URL: <http://www.cvk.gov.ua/>

Друге. Із закінченням ЦВК процесу реєстрації претендентів (останній день якої був 8 лютого 2019 р.) з'ясувалося, що комісія загалом відмовляла у реєстрації близько 50 разів. У тому числі – лідеру та висуванцю від КПУ П. Симоненку. Прикметно, що діяльність КПУ була заборонена рішенням суду ще 16 грудня 2015 р. (з посиланням на закон «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки»). Утім, особливістю політичного життя у сучасній Україні є те, що впродовж трьох років після заборони партія може і далі функціонувати – проводити з'їзди і навіть, як показав початок 2019 р., спробувала стати суб'єктом висування на пост Президента України свого лідера, продовжуючи, таким чином, функціонування не тільки як юридична особа, а як учасник політичного процесу.

Серед інших особливих випадків відмови у реєстрації кандидатом на пост Президента – народний депутат, Герой України й водночас лідерка іменної партії – ПОЛІТИЧНОЇ ПАРТІЇ «ГРОМАДСЬКО-ПОЛІТИЧНА ПЛАТФОРМА НАДІЇ САВЧЕНКО» – власне, сама Н. Савченко, що була заарештована за підозрою у тероризмі. Крім того, ЦВК відмовила у реєстрації висуванцю ПОЛІТИЧНОЇ ПАРТІЇ «ПАРТІЯ ЗАХИСНИКІВ УКРАЇНИ» колишньому командирі штурмової групи батальйону «Донбас» Т. Костанчуку, який брав участь в Іловайській операції (нагороджений орденом «За заслуги» III ступеня, орденом «За мужність» I ступеня), зазначивши, що запропоновані ним у передвиборчій програмі заходи «порушують Конституцію України, запроваджують дискримінацію за професійною ознакою, пропагують насильство і посягають на... права і свободи людини» [6]. Така підстава відмови (на тлі попередніх) була своєрідною новацією у рішеннях ЦВК.

Попри те, що відмову у реєстрації отримав не один десяток претендентів (див. про відмову, наприклад, С. Фаренюку та В. Валідченку [7], О. Ковальчуку [8], регіоналу-втікачу В. Олійнику [9]), хтось з-поміж них вдався до доопрацювання документів (зокрема, передвиборчих програм) і згодом був зареєстрований

ЦВК. Так, після того, як О. Соловійову – лідеру ПОЛІТИЧНОЇ ПАРТІЇ «РОЗУМНА СИЛА» (фінансування якої, як зазначалося у пресі, здійснювали російські спецслужби [10]) ЦВК відмовила у реєстрації («у зв'язку з невідповідністю поданої ним для реєстрації анкети кандидата на пост Президента України формі, встановленій постановою Комісії від 27 грудня 2018 року № 270, а також наявністю у його передвиборній програмі положень, спрямованих на порушення суверенітету і територіальної цілісності держави» та, зокрема, встановленням факту «визнання Соловійовим О. М. "самопроголошених республік" – самопроголошених органів, які узурпували виконання владних функцій на тимчасово окупованих територіях України, сторонами переговорів, що суперечить законодавству України, підриває існуючий порядок міжнародно-узгоджених шляхів урегулювання конфлікту, що виник унаслідок збройної агресії Російської Федерації, та спрямоване на порушення суверенітету і територіальної цілісності України» [11]), «лідери партії... швидко зорієнтувалися» і внесли правки у передвиборну програму О. Соловійова, «змінивши формулювання, але не змінивши суть» програми [12], що й дозволило О. Соловійову бути невдовзі зареєстрованим комісією.

Третє. Для низки осіб участь у боротьбі за пост Президента України у 2019 р. була вже своєрідною традицією (див. *таблицю 2*), оскільки 10 осіб, із 44 зареєстрованих ЦВК, включалися у боротьбу вдруге, чи втретє, або й уп'яте.

Таблиця 2

Багаторазові учасники президентських перегонів в Україні (1991–2019 рр.)*

№ п. п	Прізвище претендента	Рік балотування на пост Президента України					
		1994	1999	2004	2010	---	2019
1.	Мороз О.	1994	1999	2004	2010	---	2019
2.	Гриценко А.	---	---	---	2010	2014	2019
3.	Тимошенко Ю.	---	---	---	2010	2014	2019
4.	Богомолець О.	---	---	---	---	2014	2019
5.	Богословська І.	---	---	---	2010	---	2019

Продовження Таблиці 2

6.	Бойко Ю.	---	---	---	---	2014	2019
7.	Габер М.	---	1999	---	---	---	2019
8.	Кармазін Ю.	---	1999	---	---	---	2019
9.	Ляшко О.	---	---	---	---	2014	2019
10.	Порошенко П.	---	---	---	---	2014	2019

* Складено на основі даних, розміщених на Офіційному веб-сервері Центральної виборчої комісії. URL: <http://www.cvk.gov.ua/>

Аналіз суб'єктів висування вказаних претендентів на пост Президента України свідчить, що:

– у 1994 р. О. Мороз був членом СПУ і самовисуванцем на пост Президента. Згодом, у 1999, 2004 та 2010 рр. його висувала очолювана ним Соціалістична партія України. Зрештою, у 2019 р. суб'єктом висування стала іменна політсила – ПОЛІТИЧНА ПАРТІЯ «СОЦІАЛІСТИЧНА ПАРТІЯ ОЛЕКСАНДРА МОРОЗА». Показово, що партія, що була створена у січні 2016 р. як ПОЛІТИЧНА ПАРТІЯ «СВОЇ», за перші два роки двічі змінила свою назву, ставши називатися спочатку ПОЛІТИЧНА ПАРТІЯ «УКРАЇНСЬКА СОЦІАЛ-ДЕМОКРАТИЧНА ПАРТІЯ «СВОЇ», згодом – ПОЛІТИЧНА ПАРТІЯ «ПРАВДА І СПРАВЕДЛИВІСТЬ» і, нарешті, партія, потрапивши до рук О. Мороза (екс-очільника Соціалістичної партії України), здобула назву ПОЛІТИЧНА ПАРТІЯ «ОЛЕКСАНДРА МОРОЗА «ЗА ПРАВДУ І СПРАВЕДЛИВІСТЬ». П'ятою (на час президентських виборів) назвою політсили є вищезгадана – ПОЛІТИЧНА ПАРТІЯ «СОЦІАЛІСТИЧНА ПАРТІЯ ОЛЕКСАНДРА МОРОЗА». Вага цієї «політсили» є дуже відносною, оскільки, за даними НАЗК, на кінець 2018 р. утворення (всупереч законодавству) мало всього 1 організацію – Черкаську обласну. Утім цієї ваги виявилось достатньо для виконання у ході президентських виборів функції «суб'єкта висування» кандидата у Президенти України;

– у випадку Ю. Тимошенко суб'єктом висування тричі (у 2010, 2014 і 2019) виступала політична партія Всеукраїнське об'єднання «Батьківщина», лідеркою якої вона була;

– О. Ляшка і в 2014, і в 2019 рр. висувала іменна партія – Радикальна партія Олега Ляшка;

– суб'єктом висування М. Габера у 1999 р. була Патріотична партія України (членом якої він був), а Ю. Кармазіна – Партія захисників Вітчизни. Через двадцять років, у 2019-му, і М. Габер, і Ю. Кармазін брали участь у виборах як самовисуванці, попри те, що впродовж десятиліть кожен залишався керівником однієї з названих політичних сил;

– А. Гриценко взяв участь у президентських виборах у 2010 р. як самовисуванець; у 2014 та 2019 рр. його висувала Політична партія «Громадянська позиція», очільником якої він був;

– як безпартійні самовисуванці участь у виборах брали: І. Богословська (2010, 2019), О. Богомолець (2014, 2019) та П. Порошенко (2014, 2019);

– Ю. Бойко у виборах на пост Президента України у 2014 р. брав участь як безпартійний самовисуванець, у 2019 р. – як самовисуванець і член Політичної партії «ОПОЗИЦІЙНИЙ БЛОК» (ставши уособленням четвертої категорії учасників перегонів).

Якщо не брати до уваги П. Порошенка, який у 2019 р. висувався на другий президентський термін, маючи (відповідно до Конституції України) на це право, то про кількаразову участь у виборчих перегонах деяких з інших зазначених претендентів варто поміркувати детальніше. Зокрема, чергову спробу Ю. Тимошенко можна пояснити тим, що, приміром, у виборах 2010 р. вона посіла 2-ге місце, здобувши підтримку 45,47% виборців і поступившись В. Януковичу, якого підтримало 48,95% тих, хто взяв участь у виборах. У 2014 р. Ю. Тимошенко знову посіла 2-ге місце, але відрив від переможця П. Порошенка був досить значним – П. Порошенка підтримали 54,70% голосуючих, Ю. Тимошенко – лише 12,81%. Тож, ймовірно, що у 2019 р. Ю. Тимошенко вчергове попри все сподівалася на перемогу.

Повторна участь Ю. Бойка у перегонах у 2019 р. теж мала свої пояснення: його команда – «уламок» колишньої «партії влади» – ПАРТІЇ РЕГІОНІВ, яка акумулювала свої ресурси (найперше – людські) у Політичній партії «ОПОЗИЦІЙНИЙ БЛОК», сподівалася, можна припустити, на реванш і обрання українцями «свого Президента», уособленням якого й виступав Ю. Бойко.

Участь у президентських перегонах А. Гриценка у попередні роки була слабко результативною: у 2010 р. його електоральна підтримка становила 1,20% голосів (9-те місце серед кандидатів), у 2014 – 5,48% (4-те місце). «Ефект Гриценка» на виборах 2019 р. міг би мати місце у разі проведення важкої роботи, спрямованої на об'єднання демократичних сил. Однак цього не сталося.

Щодо участі О. Богомолець, І. Богословської (як і Ю. Литвиненко, яка вперше долучилася до боротьби за пост Президента), то можна погодитися з оцінками тих, хто схильний був розглядати їх, як і багатьох інших учасників перегонів, «технічними» кандидатами, тими, які «відразу входять до орбіти окремих фаворитів» і через них «заводитимуть своїх людей у виборчі комісії», чи тими, які будуть «одночасно і себе рекламувати, і приторговувати місцями у виборчих комісіях», що є «давнім бізнесом» [13]. Напевно саме про це дозволяє говорити і тактика «раз на 20 років», якою скористалися М. Габер і Ю. Кармазін, як і «п'ятий похід у Президенти» О. Мороза (за досить скромними попередніми результатами участі у президентських кампаніях: у 1999 р. він здобув підтримку 11,29% голосів виборців, 3-тє місце; у 2004 – 5,82%, 3-тє місце; у 2010 – 0,38%, 11-тє місце), чи, зрештою, розрахунок на «захоплення електорату» популізмом (у випадку О. Ляшка).

Яскравим використанням стратегії «рекламування себе» через участь у президентських перегонах є, думається, приклад вищезгаданого «безпартійного самовисуванця» Р. Безсмертного: попри достатню упізнаваність цього кандидата в середовищі виборців, опитування громадської думки свідчать про те, що перспективи його перемоги на виборах Президента були досить невиразні. Тож участь у виборах – це лише період своєрідного переформатування/налаштування електорального середовища «під себе», заради участі і потенційної перемоги на парламентських виборах у жовтні 2019 р.

Четверте. Кількість кандидатів на пост Президента України, висунутих політичними партіями (24 особи), переважала кількість самовисуванців (20 осіб). *Політичні партії висували* не лише своїх

лідерів чи безпосередніх членів – усього 21 особу (Г. Балашов, В. Бондар, О. Вілкул, Д. Гнап, А. Гриценко, Ю. Дерев'янку, Д. Добродомов, В. Журавльов, І. Кива, Р. Кошулинський, В. Кривенко, О. Ляшко, О. Мороз, Є. Мураєв, В. Наливайченко, А. Новак, А. Садовий, О. Соловійов, С. Тарута, Ю. Тимошенко, О. Шевченко), але й 3 особи, які були загалом безпартійними (В. Зеленський, С. Каплін, С. Кривонос).

Серед висунутих політичними партіями були люди різних спеціальностей і занять – від народних депутатів до тимчасово непрацюючих (див. *таблицю 3*).

Таблиця 3

Вид діяльності претендентів на пост Президента України на виборах 2019 р., висунутих політичними партіями*

<i>№ п.п.</i>	<i>Вид діяльності претендентів на пост Президента</i>	<i>Кількість осіб</i>
1.	Народні депутати	11
2.	Викладачі вузів	1
3.	Приватні підприємці	3
4.	Мери міст	1
5.	Очільники громадських організацій	1
6.	Керівники художніх колективів	1
7.	Діячі профспілки	1
8.	Партійні функціонери	2
9.	Військові	1
10.	Тимчасові непрацюючі	1
11.	Пенсіонери	1
ВСЬОГО:	24	

* Складено на основі даних, розміщених на Офіційному веб-сервері Центральної виборчої комісії. URL: <http://www.cvk.gov.ua/>

Низка самовисуванців – Ю. Бойко, М. Габер, О. Данилюк, Ю. Кармазін, І. Смешко – декларували свою партійність. 15 самовисуванців (Р. Безсмертний, О. Богомолець, І. Богословська, О. Ващенко, А. Корнацький, В. Купрій, Ю. Литвиненко,

Р. Насіров, С. Носенко, В. Петров, П. Порошенко, Р. Ригованов, В. Скоцик, Юрій Тимошенко, І. Шевченко) були безпартійними (див. таблицю 4).

Таблиця 4

Партійність претендентів на пост Президента України на чергових виборах 31 березня 2019 р., зареєстрованих ЦВК на 8 лютого 2019 р.*

<i>Категорії претендентів</i>	<i>Кількість зареєстрованих</i>	<i>Назви партій-суб'єктів висування</i>
Висунуті партіями члени	21	Партія «5.10»; Партія «ВІДРОДЖЕННЯ»; ОПОЗИЦІЙНИЙ БЛОК – ПАРТІЯ МИРУ ТА РОЗВИТКУ; «Сила Людей»; «Громадянська позиція»; ПАРТІЯ «ВОЛЯ»; ГР «НАРОДНИЙ КОНТРОЛЬ»; ПП «СТАБІЛЬНІСТЬ»; СПУ; ВО «Свобода»; Політична партія «Народний Рух України»; Політична партія «Радикальна партія Олега Ляшка»; ПП «СОЦІАЛІСТИЧНА ПАРТІЯ ОЛЕКСАНДРА МОРОЗА»; ПП «НАШІ»; ПП «ГПР ВАЛЕНТИНА НАЛИВАЙЧЕНКА «СПРАВЕДЛИВІСТЬ»; Політична партія «ПАТРІОТ», «Об'єднання «САМОПОМІЧ»; «РОЗУМНА СИЛА»; ПП «ОСНОВА»; Всеукраїнське об'єднання «Батьківщина», УКРОП;
Висунуті партіями безпартійні	3	ПП «СЛУГА НАРОДУ»; «СДП»; ПОЛІТИЧНА ПАРТІЯ «ВОЇНИ АТО»;
Самовисування партійні	5	---
Самовисування безпартійні	15	---
Всього	44	---

* Складено на основі даних, розміщених на Офіційному веб-сервері Центральної виборчої комісії. URL: <http://www.cvk.gov.ua/>

Таким чином, кандидатами на пост Президента України були особи від політичних сил, назви яких демонстрували відданість

ідеології соціалізму чи соціал-демократизму, радикалізм, опозиційність, патріотизм та інші – відповідні нинішньому часу – настрої, пріоритети та ін. Крім того, низка кандидатів була маркована засобами масової інформації як «проросійські», «п'ята колона» (див. про це матеріал *Радіо Свобода* [14]).

П'яте. Ознакою президентських перегонів, як і в попередній час, була виразна гендерна диспропорційність: кількість кандидатів-чоловіків (40 осіб) переважала кількість жінок-кандидаток (4 особи), якими стали О. Богомолець, І. Богословська, Ю. Литвиненко та Ю. Тимошенко.

Шосте. Основна частина претендентів на пост Президента України місцем свого мешкання зазначила м. Київ чи інші міста, кілька осіб – села чи селища міського типу, одна особа вказала місцем проживання місто на окупованій території (див. *таблицю 5*).

Таблиця 5

**Місце проживання учасників
чергових виборів Президента України 31 березня 2019 р.,
zareєстрованих ЦВК на 8 лютого 2019 р.***

<i>Місце проживання</i>	<i>Кількість проживаючих кандидатів</i>
м. Київ	26
м. Львів	3
м. Коломия	2
м. Харків	2
Інші міста (міста – Дніпро, Маріуполь, Рубіжне)	3
Окуповані території (м. Горлівка)	1
сМТ	4
села	3
Всього:	44

* Складено на основі даних, розміщених на Офіційному веб-сервері Центральної виборчої комісії. URL: <http://www.cvk.gov.ua/>

Сьоме. Про свої амбіції на пост Президента заявили:

– 7 осіб, старших 60 років (А. Гриценко, 1957 р. н.; Ю. Бойко, 1958 р. н.; Ю. Кармазін, 1957 р. н.; А. Корнацький, 1953 р. н.; І. Смешко, 1955 р. н.; С. Тарута, 1955 р. н.), найстаршим серед яких був О. Мороз (1944 р. н.);

– 13 персон, які не досягли на момент виборів 60-річного віку (Г. Балашов, 1961 р. н.; Р. Безсмертний, 1965 р. н., О. Богомолець, 1966 р. н.; І. Богословська, 1960 р. н.; О. Ващенко, 1962 р. н.; М. Габер, 1960 р. н.; Р. Кошулинський, 1969 р. н.; В. Наливайченко, 1966 р. н.; С. Носенко, 1969 р. н.; П. Порошенко, 1965 р. н.; А. Садовий, 1968 р. н.; Ю. Тимошенко, 1960 р. н.; Юрій Тимошенко, 1961 р. н.);

– 22 особи – до 50 р. (В. Бондар, 1975 р. н.; О. Вілкул, 1974 р. н.; Д. Гнап, 1977 р. н.; Ю. Дерев'янка, 1973 р. н.; Д. Добродомов, 1977 р. н.; В. Журавльов, 1970 р. н.; В. Зеленський, 1978 р. н.; С. Каплін, 1979 р. н.; І. Кива, 1977 р. н.; С. Кривонос, 1970 р. н.; В. Купрій, 1973 р. н.; Ю. Литвиненко, 1976 р. н.; О. Ляшко, 1972 р. н.; Є. Мураєв, 1976 р. н.; Р. Насіров, 1979 р. н.; А. Новак, 1973 р. н.; В. Петров, 1977 р. н.; Р. Ригованов, 1974 р. н.; В. Скоцик, 1972 р. н.; О. Соловійов, 1973 р. н.; І. Шевченко, 1971 р. н. та О. Шевченко, 1971 р. н.);

– 2 наймолодші претенденти (до 40 років на момент виборів), якими виявилися О. Данилюк (1981 р. н.) та В. Кривенко (1982 р. н.).

Восьме. Статки таких претендентів на пост Президента, як В. Наливайченко, Ю. Тимошенко, Р. Ригованов, Р. Кошулинський, О. Соловійов були найменшими (від 18 грн до 400 тис грн), а найбагатшими виявилися такі персони, як Є. Мураєв (94,8 млн грн), О. Вілкул (139 млн грн), С. Тарута (156 млн грн), Ю. Дерев'янка (404,5 млн грн) та П. Порошенко (711 млн грн) [15].

Дев'яте. Вибори висвітлили новий тренд у виборчому процесі: появу нових персон, що у попередній час були далекими від політики.

Десяте. Особливістю виборчих перегонів стало те, що від участі в них відмовився экс-очільник українського уряду та очільник Політичної Партії «НАРОДНИЙ ФРОНТ» А. Яценюк,

про що ним було повідомлено [16] на партійному з'їзді. Зокрема, А. Яценюк твердив, що «внаслідок масової дискредитаційної кампанії і просто відвертої брехні, коли брехали кожному з вас, коли брехали 22% виборців "Народного Фронту", коли брехали всьому українському народу, нині немає достатньої висоти, щоб виграти вибори Президента України в 2019 році. Я реаліст. І буде безвідповідально в таких умовах принести переполох і невизначеність для проукраїнської національної частини людей, які хочуть змін у країні. Я прийняв рішення, що буду боротися за Верховну Раду України, за перемогу на парламентських виборах і за формування нового уряду України».

Інший показовий момент стосувався лідера Всеукраїнського об'єднання «Свобода» О. Тягнибока: політична сила висунула кандидатом у Президенти не свого очільника, а колишнього (з середини грудня 2012 р.) заступника Голови Верховної Ради України, учасника АТО (у 2015 р.) Р. Кошулинського.

До спостереження за виборами долучилися представники кількох країн (див. *таблицю 6*), як і низки міжнародних організацій (див. *таблицю 7*).

Таблиця 6

***Офіційні спостерігачі від іноземних держав на виборах
Президента України 31 березня 2019 р.****

<i>Назва іноземної держави</i>	<i>Кількість</i>
Сполучені Штати Америки	65
Республіка Польща	45
Французька Республіка	17
Словацька Республіка	16
Федеративна Республіка Німеччина	13
Литовська Республіка	8
Японія	7
Йорданське Хашимітське Королівство	6
Королівство Швеція	5
Чеська Республіка	5
Королівство Іспанія	4
Аргентинська Республіка	3

Продовження Таблиці 6

Канада	3
Королівство Норвегія	3
Соціалістична Республіка В'єтнам	3
Турецька Республіка	3
Австрійська Республіка	2
Королівство Бельгія	2
Португальська Республіка	2
Азербайджанська Республіка	1
Республіка Молдова	1
Швейцарська Конфедерація	1
Загальна кількість:	215

* Джерело: Офіційний веб-сервер Центральної виборчої комісії
 URL: <https://www.cvk.gov.ua/pls/vp2019/wp041pt001f01=720.html>

Таким чином, 215 спостерігачів представляли 22 країни світу на українських президентських перегонах.

Таблиця 7

***Офіційні спостерігачі від міжнародних організацій на виборах
 Президента України 31 березня 2019 р. ****

<i>Назва міжнародної організації</i>	<i>Кількість</i>
Бюро демократичних інститутів і прав людини Організація з безпеки та співробітництва в Європі	997
Європейська мережа організацій зі спостереження за виборами (ENEMO)	384
Світовий Конгрес Українців	249
Міжнародна неурядова організація «CANADEM»	203
Парламентська асамблея Організації з безпеки та співробітництва в Європі	124
Національний Демократичний Інститут Міжнародних Відносин	101
Український Конгресовий Комітет Америки	88
Громадська Спілка «Міжнародне Співтовариство з Прав Людини»	65
Міжнародний Республіканський Інститут	55

Продовження Таблиці 7

Комітет «За відкриту демократію»	49
Парламентська Асамблея Ради Європи	42
міжнародна організація «Silba - Ініціатива за діалог і демократію»	32
Благодійний фонд «Міжнародна комісія з прав людини»	29
Парламентська Асамблея НАТО	23
Європейський парламент	16
Міжнародний експертний центр виборчих систем (ICES)	13
Європейська платформа за демократичні вибори	6
Організація за Демократію та Економічний Розвиток (ГУАМ)	6
Європейський Союз	3
Всього:	2485

* Складено на основі даних, розміщених на сайті Центральної виборчої комісії. URL: <http://www.cvk.gov.ua/pls/vp2019/WP001>

Таким чином, 2485 осіб спостерігали за президентськими виборами в Україні від імені 19 міжнародних організацій

Зрештою, спостерігачами на виборах Президента України були 83230 представників 139 вітчизняних громадських організацій. 1149 осіб були акредитовані на виборах від 192 засобів масової інформації (більшість – зарубіжних).

Отже, не лише представники вітчизняного громадянського суспільства, але й урядів, громадських організацій та ЗМІ зарубіжних країн (Азербайджанської Республіки, Канади, Китайської Народної Республіки, Королівства Іспанії, Республіки Естонія, Республіки Польща, Сполученого Королівства Великобританії та Північної Ірландії, США, Чеської Республіки, Японії та ін.) мали доступ до висвітлення процесу президентських виборів в Україні. Разом з тим, особливістю моменту було прийняття постанови Верховною Радою України про недопущення до процесу спостереження за виборами представників від Росії як країни-агресора.

Передвиборча агітація в Україні (що дозволялася кандидатам з наступного після дня їхньої реєстрації до 29 березня) відбувалася у досить специфічних умовах: російської агресії; широко розгорнутої П. Порошенком боротьби за створення в Україні автокефальної церкви; оголошення чинним Президентом у низці прикордонних регіонів військового стану на два місяці, що викликало підозру у представників соціуму щодо його намагань відкласти чи й унеможливити проведення чергових президентських виборів; загострення стосунків по лінії державні органи – кандидат у Президенти (зокрема, подання А. Гриценком позову проти ЦВК – «через протизаконну вимогу до кандидата в Президенти працювати з Державним реєстром виборців виключно в будівлі ЦВК» [17]; позовів В. Рабіновича [18] та ПП «НАШІ» [19] проти ЦВК за закриття 5 виборчих дільниць на території Росії; позови до суду, включаючи Верховний Суд України, В. Купрія з вимогою скасувати реєстрацію кандидатом у Президенти діючого Глави держави П. Порошенка, добачивши реальний конфлікт інтересів у більшості з членів ЦВК під час голосування за постанову від 7 лютого 2019 року № 253 «Про реєстрацію кандидата на пост Президента України Петра Порошенка на чергових виборах Президента України 31 березня 2019 року» [20]; позов кандидата Юлії Тимошенко до кандидата П. Порошенка щодо його передвиборчої агітації [21]); заяви Комітету виборців України про фінансування передвиборчих кампаній претендентів на президентський пост з тінювих фондів [22], а мережі ОПОРА – щодо випадків дочасної агітації [23]; внесення Російською Федерацією до санкційного списку осіб, які в минулому були членами ПАРТІЇ РЕГІОНІВ, до якого, поряд з Б. Колесніковим, В. Новинським та іншими, були зараховані й кандидати на пост Президента України О. Вілкул та Є. Мураєв і які не увійшли до створеного напередодні виборів об'єднання «Опозиційна платформа – За життя» [24]; в умовах висування кандидатом на пост Президента «коміка Зеленського», «двох Тимошенків», «двох Шевченків», чинного Президента за підтримки Генерального Прокурора Ю. Луценка [25], повернення в українську політику

В. Медведчука, кримінального авторитета «Наріка» (присутнього під час підписання Томоса в Стамбулі), закріпленням у Конституції України курсу країни в ЄС та НАТО [26] та фактичним потужним суперництвом між 5 претендентами на перемогу – П. Порошенком, Ю. Тимошенко, В. Зеленським, А. Гриценком та Ю. Бойком.

Кожен із зазначених претендентів мав свою особливість. Якщо П. Порошенко прагнув повторно піднятися на президентський Олімп, а Ю. Тимошенко «врешті-решт на нього потрапити», то імідж А. Гриценка – це імідж людини, яка виступала від імені демократичних сил, Ю. Бойко був уособленням (у свідомості багатьох виборців) проросійського кандидата, у В. Зеленському частина виборців вітала людину, яка була «новим обличчям» і вперше йшла в політику. Утім, деякі експерти і політологи наголошували, що за цим претендентом стоїть фігура олігарха І. Коломойського. Попри це В. Зеленський на старті кампанії мав значну підтримку виборців, про що свідчать дані соціологічних опитувань і, зокрема, – опитування 2016 осіб, проведеного 7–14 лютого Центром Разумкова у всіх регіонах України, за винятком окупованих територій Донбасу і Криму (див. таблицю 8).

Таблиця 8

Якби наступної неділі відбувалися вибори Президента України, то за кого би Ви проголосували? [27]

Прізвище потенційного кандидата на пост Президента	% усіх респондентів	% тих, хто візьме участь у виборах
1. Зеленський В.	17,5	19,0
2. Порошенко П.	13,1	16,8
3. Тимошенко Юлія	11,5	13,8
4. Гриценко А.	5,9	7,3
5. Бойко Ю.	6,3	7,1
6. Ляшко О.	4,3	4,8
7. Смешко І.	2,0	2,2
8. Садовий А.	1,9	2,2
9. Вілкул О.	1,5	1,8

Продовження Таблиці 8

10. Мураєв Є.	1,5	1,7
11. Шевченко О.	1,3	1,6
12. Тимошенко Юрій	1,1	1,2
13. Кошулинський Р.	0,8	0,9
14. Тарута С.	0,5	0,6
15. Богомолець О.	0,4	0,5
16. Наливайченко В.	0,3	0,4
17. Добродомов Д.	0,2	0,3
18. Балашов Г.	0,3	0,2
19. Мороз О.	0,2	0,2
20. Савченко Н.	0,2	0,2
21. Безсмертний Р.	0,1	0,2
22. Богословська І.	0,1	0,1
23. Каплін С.	0,1	0,1
24. Кармазін Ю.	0,1	0,1
25. Кива І.	0,1	0,1
26. Гнап Д.	0,0	0,1
27. Шевченко І.	0,0	0,1
28. Журавльов В.	0,1	0,0
29. Бондар В.	0,0	0,0
30. Габер М.	0,0	0,0
31. Данилюк О.	0,0	0,0
32. Дерев'янка Ю.	0,0	0,0
33. Корнацький А.	0,0	0,0
34. Кривенко В.	0,0	0,0
35. Кривонос С.	0,0	0,0
36. Купрій В.	0,0	0,0
37. Литвиненко Ю.	0,0	0,0
38. Насіров Р.	0,0	0,0
39. Новак А.	0,0	0,0
40. Носенко С.	0,0	0,0
41. Ригованов Р.	0,0	0,0
42. Скоцик В.	0,0	0,0
Інший кандидат	1,9	1,7
Не братиму участі у виборах	10,2	-
ВАЖКО СКАЗАТИ	16,3	15,0

Як видно з *таблиці 8*, до опитувальника Центру Разумкова було занесено прізвище Н. Савченко, якій, як вказувалося вище, ЦВК відмовила у реєстрації. Утім, до нього не потрапили прізвища О. Ващенко, В. Петрова і О. Соловйова. Дослідження соціологів, думається, чітко окреслювало перспективи претендентів на пост Президента: лише перших сім осіб мали результат, який не міг бути поглинутий похибкою дослідження, що становила 2,3%.

Інший промовистий факт: про реальні наміри кандидатів на президентський пост не двозначно свідчив, приміром, той факт, що через 10 днів після закінчення реєстрації ЦВК претендентів (станом на 19 лютого 2019 р.) із 44 кандидатів свій рахунок виборчого фонду відкрили лише 35 осіб. 9 чоловік, серед яких були С. Кривonos, Р. Ригованов, Юрій Тимошенко, В. Журавльов, А. Новак, Ю. Литвиненко, О. Ващенко, В. Петров та Д. Гнап [28], цього не зробили. Відсутність виборчого фонду, з одного боку, унеможлиблювала початок ведення передвиборчої агітації, а з іншого, – по-своєму свідчила про фактичне небажання боротися за пост Президента України.

Станом на кінець лютого (28 число) виборчі фонди не створили Р. Ригованов, Юрій Тимошенко та В. Журавльов [29], що підводило до думки про потенційну їхню відмову від участі у виборах.

Утім, першим претендентом, хто відмовився від участі у виборах, став А. Садовий, про що сам повідомив на брифінгу 1 березня, уточнивши, що підтримуватиме на вборах кандидатуру А. Гриценка [30]. Всього упродовж 1 – 7 березня про рішення не балотуватися заявили: 5 осіб (крім А. Садового, – Д. Гнап, С. Кривonos, Є. Мураєв, Д. Добродомов).

За інформацією ЦВК, оприлюдненою після першого туру виборів, результати волевиявлення виборців виявилися найбільш результативними для В. Зеленського і П. Порошенка (див. *таблицю 9*).

Таблиця 9

**Результати голосування у першому турі виборів
Президента України
31 березня 2019 р. (за інформацією ЦВК [31])**

Кандидат	% голосів виборців, поданих за кандидата	Кількість голосів виборців, поданих за кандидата
Зеленський В.	30,24	5 714 034
Порошенко П.	15,95	3 014 609
Тимошенко Юлія	13,40	2 532 452
Бойко Ю.	11,67	2 206 216
Гриценко А.	6,91	1 306 450
Смешко І.	6,04	1 141 332
Ляшко О.	5,48	1 036 003
Вілкул О.	4,15	784 274
Кошулинський Р.	1,62	307 244
Тимошенко Юрій	0,62	117 693
Шевченко О.	0,57	109 078
Наливайченко В.	0,22	43 239
Богомолець О.	0,17	33 966
Балашов Г.	0,17	32 872

Продовження Таблиці 9

Кандидат	% голосів виборців, поданих за кандидата	Кількість голосів виборців, поданих за кандидата
Безсмертний Р.	0,14	27 182
Бондар В.	0,11	22 564
Литвиненко Ю.	0,10	20 014
Дерев'яно Ю.	0,10	19 542
Гарута С.	0,10	18 918
Шевченко І.	0,09	18 667
Богословська І.	0,09	18 482
Кармазін Ю.	0,08	15 965
Петров В.	0,08	15 587
Скоцик В.	0,08	15 118
Каплін С.	0,07	14 532
Мороз О.	0,06	13 139
Кривенко В.	0,04	9 243
Журавльов В.	0,04	8 453
Кива І.	0,03	5 869
Новак А.	0,02	5 587

Продовження Таблиці 9

Кандидат	% голосів виборців, поданих за кандидата	Кількість голосів виборців, поданих за кандидата
Ващенко О.	0,02	5 503
Габер М.	0,02	5 433
Соловйов О.	0,02	5 331
Ригованов Р.	0,02	5 230
Данилюк О.	0,02	4 648
Купрій В.	0,02	4 508
Корнацький А.	0,02	4 494
Носенко С.	0,01	3 114
Насіров Р.	0,01	2 579

За результатами другого туру виборчих перегонів (у яких взяли участь, за інформацією ЦВК, 18 491 837 виборців) перемогу здобув В. Зеленський, якого підтримало 73,22 відсотка тих, хто взяв участь у голосуванні (13 541 528 голосів «за»). Друге місце посів П. Порошенко, здобувши підтримку 24,45 відсотків українців (4 522 450 голосів «за»). Показово, що на всій території України (крім регіонів, окупованих РФ) В. Зеленський здобув значну підтримку: понад 80% голосів виборців – у 12 областях (Луганській, Дніпропетровській, Одеській, Донецькій, Харківській, Запорізькій, Миколаївській, Херсонській, Полтавській, Сумській, Закарпатській та Кіровоградській); понад 70% – у 6 регіонах (Чернігівській, Черкаській, Чернівецькій, Житомирській, Хмельницькій, Київській), понад 60% – у 4 регіонах (Волинській, Вінницькій, м. Києві, Рівненській), більше 50% – у 2 областях

(Івано-Франківській та Тернопільській). Єдиною областю, виборці якої віддали В. Зеленському найменше голосів (34,49%), була Львівська, де однозначну перемогу здобув П. Порошенко: йому свої голоси віддали понад 60% голосів виборців. Крім того, П. Порошенка підтримало більше 40% виборців Тернопільщини та Івано-Франківщини; понад 30% виборців м. Києва та таких областей, як Рівненська, Вінницька, Волинська; понад 20% голосів віддали ті, хто взяв участь у президентських перегонах у Київській, Хмельницькій, Житомирській, Чернівецькій, Черкаській областях; понад 10% – виборці Чернігівської, Кіровоградської, Закарпатської, Сумської, Полтавської, Херсонської, Миколаївської, Запорізької, Харківської, Дніпропетровської, Одеської та Донецької областей. Найменшу підтримку П. Порошенку вивили виборці Луганщини – 8,43%.

Таким чином, активні українські виборці обрали Президента переконливою більшістю.

Вищевикладене підводить до висновків про те, що:

– правила гри, за якими проводяться президентські вибори в Україні, уможливають участь у перегонах представників відмінних категорій учасників: від «безпартійних самовисуванців», «безпартійних, висунутих партіями» і «партійних, висунутих партіями», до «самовисуванців, членів партії», що дозволяє наголосити наступне: партії (в умовах сьогодення) не є домінантним механізмом боротьби за владу в Україні. Поведінка учасників/членів політсил (зокрема, їхній нескінченний перехід з партії у партію, як і численні переходи власне самих партій «з рук у руки») часто-густо демонструє лише тимчасову єдність політичних (як й інших) інтересів у рамках тієї чи іншої політичної партії;

– якщо за базові критерії інституціоналізації політичної сили брати як *критерій незмінності назви партії*, так і її *участь у президентських виборчих перегонах упродовж десятиліть* (саме з цією назвою), то такими інституціоналізованими партіями на сьогодні можна визнати, думається, лише такі, як Всеукраїнське об'єднання «Батьківщина» на чолі з Ю. Тимошенко (втім, можна припустити, що зміна лідера партії призведе до занепаду політсили) та Всеукраїнське об'єднання «Свобода» (на чолі із

О. Тягнибоком, але з Р. Кошулинським – як претендентом на президентський пост);

– у ході президентських перегонів виразно прослідковується слабкість держави, що дозволяє претендувати на участь у виборах не тільки функціонуючій (принаймні як юридичній особі) поза законом упродовж кількох років КПУ, але й участі у виборах претендентів від партій, чиє фінансування здійснюється із непрозорих джерел і які маркуються у частини представників суспільства як представники «п'ятої колони» в Україні;

– значна кількість претендентів на участь у виборах насправді служить механізмом задоволення найрізноманітніших потреб цих учасників перегонів (серед яких не тільки були народні депутати чи партійні функціонери, але й пенсіонери чи безробітні): від бажання обійняти президентський пост (чи не втратити його) до бажання «виразнення власного політичного обличчя» (про що свідчить, наприклад, участь у перегонах лідерів іменних партій з прицілом на парламентські вибори); «заробити грошей/вигідно продатися»; «відпрацювати борги» (як члена/членів реципрокної мережі); «застовбити місце» (у прийнятті політичних рішень у майбутньому, у парламентських перегонах, у виконавчій владі та ін. варіанти);

– боротьба за владу в Україні (зокрема, за президентський пост) залишається політичним пріоритетом чоловіків (про що свідчить виразна гендерна диспропорційність у середовищі учасників президентських перегонів), заможних і дуже заможних особистостей, мешканців столиці (порівняно з особами, чиє місце реєстрації – поза межами останньої);

– вибори знайшли належне висвітлення у світових засобах масової інформації. Представники іноземних держав та громадянського суспільства (як України, так й інших країн) мали можливість належного моніторингу виборчого процесу, що по своєму уможливило визнання результатів перегонів як всередині держави, так і за її межами попри те, що президентські вибори 2019 р. були виборами, які відбувалися у специфічних умовах – російської агресії щодо України, жорсткого протистояння між учасниками перегонів.

1. Лобанова Є. ЦВК відмовилась зареєструвати одного із кандидатів у Президенти. URL: <https://today.ua/tsvk-vidmovylas-zareyestruvaty-odnogo-iz-kandydativ-u-prezydenty/>

2. Кандидати на пост Президента України. Чергові вибори Президента України 31 березня 2019 р. URL: <http://www.cvk.gov.ua/pls/vp2019/WP001>

3. ЦВК відмовила правозахиснику Ратушу в реєстрації кандидатом у президенти. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-pravozakhysnyk-ratush/29691956.html>

4. Безсмертний создал «РУХ +380», но на выборы пойдет как самовыдвиженец. URL: https://zik.ua/ru/news/2019/01/26/bessmertniy_sozdal_ruh_380_no_na_vibori_poydet_kak_samovidvyzhenets_1496637

5. Усього зареєстровано 44 кандидати в президенти. ПОВНИЙ СПИСОК. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2019/02/8/7206130/>

6. Лобанова Є. ЦВК відмовила у реєстрації кандидатом у Президенти учаснику АТО. URL: <https://today.ua/tsvk-vidmovyla-u-reyestratsiyi-kandydatom-u-prezydenty-uchasnyku-ato/>

7. Лобанова Є. ЦВК відмовила у реєстрації ще двом кандидатам. URL: <https://today.ua/tsvk-vidmovyla-u-reyestratsiyi-shhe-dvom-kandydatam/>

8. Міхеєнко Н. ЦВК відмовилась зареєструвати ще одного із кандидатів у президенти: названо причину. URL: <https://today.ua/tsvk-vidmovilas-zareyestruvati-shhe-odnogo-iz-kandydativ-u-prezidenti-nazvano-prichinu/>

9. ЦВК вирішила не повертати гроші регіоналу-втікачу, який хотів брати участь у виборах президента. URL: <https://nv.ua/ukr/ukraine/politics/cvk-virishila-ne-povertati-groshi-regionalu-vtikachu-yakiy-hotiv-bratichast-u-viborah-prezidenta-50013814.html>

10. Замовники Бабченка фінансували українську партію – СБУ. URL: https://dt.ua/UKRAINE/zamovniki-babchenka-finansovali-ukrayinsku-partiyu-sbu-280749_.html

11. УКРАЇНА. ЦЕНТРАЛЬНА ВИБОРЧА КОМІСІЯ. ПОСТАНОВА 8 лютого 2019 року № 277 «Про реєстрацію кандидата на пост Президента України Соловйова Олександра Миколайовича на чергових виборах Президента України 31 березня 2019 року». URL: <http://www.cvk.gov.ua/pls/acts/ShowCard?id=44661&what=0>

12. «Розумна сила» пов'язує відмову в реєстрації їх лідера на вибори Президента з острахом влади нової опозиційної партії. URL:

<https://ukranews.com/ua/news/611687-rozumna-syla-pov-yazuye-vidmovu-v-reyestracii-ikh-lidera-na-vyboru-prezydenta-z-ostrahom-vlady>

13. Портников В. Фільтр грошей і технічні кандидати: що не так з виборчою моделлю України. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/29760402.html>

14. Вибори в Україні 2019 року можуть бути непередбачуваними. Але п'ять речей відомі точно. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/ukrajina-vybory-2019/29702032.html>

15. От 18 гривен до 711 миллионов: Самые богатые и самые бедные кандидаты в президенты. URL: <https://112.ua/glavnye-novosti/ot-18-griven-do-711-millionov-samy-e-bogaty-e-i-samy-e-bednye-kandidaty-v-prezidenty-480625.html>

16. Яценюк не піде в Президенти. URL: <https://ukranews.com/ua/news/611341-yacenyuk-ne-pide-v-prezidenty>

17. Гриценко подав до суду на ЦБК. URL: <https://expres.online/politics/gritsenko-podav-do-sudu-na-tsvk>

18. Рабинович подает в суд на решение власти закрыть избирательные участки в РФ. URL: <https://glavcom.ua/ru/news/rabinovich-podaet-v-sud-na-reshenie-vlasti-zakryt-izbiratelnye-uchastki-v-rf-557965.html>

19. Партия «НАШИ» подала в суд на ЦИК за закрытие избирательных участков в РФ. URL: <https://www.capital.ua/ru/news/122788-partiya-nashi-podala-v-sud-na-tsik-za-zakrytie-izbiratelnykh-uchastkov-v-rf#ixzz5ftfyWJCF>

20. Чи знімуть Порошенка з виборів? Верховний Суд поставив крапку у скандальній справі. URL: <https://glavcom.ua/news/chi-znimut-poroshenka-z-viboriv-verhovniy-sud-postaviv-krapku-u-skandalniy-spravi-571157.html>

21. Суд отказал в удовлетворении иска Тимошенко к Порошенко. URL: <https://ru.slovoidilo.ua/2019/02/21/novost/politika/sud-otkazal-udovletvorenii-iska-timoshenko-poroshenko>

22. Избирательные кампании в большинстве своем финансируются черным налом, – КИУ. URL: <https://focus.ua/politics/419379-izbiratelnye-kampanii-v-bolshinstvo-svoem-finansiruyutsya-chernym-nalom--kiu-.html>

23. ОПОРА фіксує випадки дочасної агітації. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-regions/2606241-opora-fiksue-vipadki-docasnoi-agitacii.html>

24. Нові санкції РФ проти України: хто потрапив до списку. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2018/12/25/7202272/>

25. Луценко, Медведчук та кримінальні авторитети: які ще козирі у руках Порошенка. URL: https://24tv.ua/ru/lucenko_medvedchuk_ta_kriminalni_avtoriteti_jaki_shhe_koziri_u_rukah_poroshenka_n1106497

26. Закон о закреплении в Конституции Украины курса страны в ЕС и НАТО вступает в силу 21 февраля. URL: <http://www.ostro.org/general/politics/news/563639/>

27. Рівень довіри до суспільних інститутів та електоральні орієнтації громадян України. URL: <http://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/riven-doviry-do-suspilnykh-instytutiv-ta-elektoralni-orientatsii-gromadian-ukrainy>

28. Чурилова К. Дев'ять кандидатів у Президенти України досі не відкрили рахунків виборчих фондів. URL: https://zaxid.net/devyat_kandidativ_u_prezidenti_ukrayini_dosi_ne_vidkrili_rahunkiv_viborchih_fondiv_n1476048

29. Стець А. Троє кандидатів у президенти України досі не відкрили виборчі фонди. URL: https://zaxid.net/troye_kandidativ_u_prezidenti_ukrayini_dosi_ne_vidkrili_viborchi_fondi_n1476622

30. Садовой снялся с выборов в пользу Гриценко. URL: <https://www.capital.ua/ru/news/124889-sadovoy-snyalsya-s-vyborov-v-polzu-gritsenko>

31. Центральна виборча комісія. Вибори Президента України 2019. Результати голосування. URL: <https://www.cvk.gov.ua/pls/vp2019/wp300pt001f01=719.html>